

SZERÉNYI GÁBOR

## Az indián – Beszélgetés Cseh Tamással egy legendás, rejtőzködő játékról

Mottók:

„Az indián erények – tartózkodás, higgadtság, méltóság - akaraterő, kitartás, bölcsesség és igazmondás – hűség a barátokhoz, a törzshöz – közelség, meghitt, szinte testvéri viszony a természettel, a természet lényeivel – az érzékszervek ébersége, ügyesség minden tevékenységben – ezek a jellemvonások nagyon is megfelelnek mindannak az eszménynek, amilyennek látni szeretné önmagát, amilyen lenni szeretne.”

(Vekerdy Tamás: Beszélgetésünk iskolásokról)

„Már mozdulatlanul lapult az indián,/ de izgalom szaladt még sziszegve fönt a fán,/ s a szél forgatta még a puskaporszagot./ Egy megrémült levélen két vércsöpp csillogott,/ s a törzsön szédelegve tornázott egy bogár./ Rézbőrű volt az alkony. És hősi a halál.”

(Radnóti Miklós: Gyerekkor)

„Hoá héjjá, hoá héjjá...” A tisztás szélén, az erdőből kilépett két utas megállt és a tábor felé nézett, ahonnan az éneket hallották. Nem volt idejük elmélázni, mert egy maroknyi csapat fiatal indián vijjogva száguldott feléjük, tolldíszes lándzsáikat lóbálva. A két sápadtarcú dermedten megállt. Kalapjuk, öltözetük civilnek mutatta őket, zsákjaikban csak szalonázó bicska volt, esélyük se lett volna egy kézitusában. A vörös és fekete színekkel kifestett harcosok, mikor melléjük értek, megérintették őket lándzsáikkal, íjaikkal. Nem ütések voltak, csak érintések a fegyverekkel.

A sziúk – ez az ő táboruk – nem szeretik a fehér embert, de nem akadályozzák, hogy közelebb jöjjenek. A két vándor feszülten figyelve, palástolva riadalmukat, lépdelt a sátorok felé.

Méltósággal, némán álltak az indiánok, miközben néhányuk még énekelt. Csak az asszonyok és a gyerekek nem leplezték kíváncsiságukat.

A beállt drámai csendben, miközben fürkésztek egymást, egyszercsak a törzs főnöke szólalt meg: „Harcosaim ütések számoltak rajtatok!” Az egyik vándor hebegett valamit: „kereskedők vagyunk, békével jöttünk.” De a főnök csak ennyit felelt erre: „Fehér embernek kijár az ütés.”

A két utas a táborban maradhatott.

+

– Emlékszel? – kérdezem Füst a szemében főnököt, vagyis Cseh Tamást, miközben mindketten „civilben” időzünk Pesten, a fehér ember „kő-tipijében”, vagyis egy Bartók Béla úti lakásban.

– Igen, akkor ott mindenki úgy viselkedett, ahogy egy indián viselkedne, ha két fehér ember feltűnik. A fiatal harcosok azonnal fegyvereikhez ugrottak, de miután látszott, hogy nem támadó szándékkal jöttetek, egy-

szerűen ütést számoltak rajtatok. Erről tudni kell, hogy az indiánoknál ez egy nagyon fontos dolog, a bátorság jele, hiszen azon is ütést számoltak, akinél fegyver volt, tehát az meg is ölhetette. És az volt benne a bravúr, hogy ő nem megölte azt a másikat, hanem csak rávágott az íjával vagy a lándzsájával, jelezve, hogy ő olyan ügyes, hogy meg tudja érinteni az ellenséget úgy, hogy az nem tud kárt tenni benne.

– Azt hiszem, máris magyarázkodni kell, mielőtt az olvasó visszaretten, hogy milyen életveszélyes dolgok történnek is ott a Bakonyban, ahol ez a játék zajlik. Egyáltalán, hogyan lettetek indiánok?

– Nem volt semmilyen indián előzménye a mi játékunknak. Pontosabban, nem tudtunk a kezdetekkor a korábbi Baktay Ervin és Borvendég Deszkáss Sándor-féle indiántáborokról, amik a második világháború előtt léteztek. Mi 1961-től kezdtük, korábban éltük az akkor szokásos diákéletünket. Fiúgimnáziumba jártunk, 1957-ben voltunk elsősök, előtte úttörősködtünk, de ez még nem az az idő volt, hogy be kellett volna lépni a KISZ-be. Sokat jártunk kirándulni, természetjárók, tájékozódási futók voltunk, sátoroztunk, és amikor leérettségiztünk, néhányunknak nagyon hiányzott az erdő, a mező, a hegyek... Egy szó, mint száz, az érettségi után szinte pár nappal fogtuk magunkat és elmentünk a Gerecsébe sátorozni, de már két csapatra szakadva. Azt tudtuk, hogy egymás ellen táborozunk, mi négyen, jó barátok, de akkor még nem volt tisztázva a mikéntje, a módja, s hogy hogyan győzzünk a másik felett.

Én falun nőttem fel, gyerekkoromban is tele voltam íjjal, nyíllal, tegezzel, édesapám csinálta. Nagyon valószínű, hogy én voltam a bacilus indián vonalról, de ezzel nem sajtátítom ki magamnak az indián feltalálását. Mindenesetre egy nagyon jól működő eszköz volt az íj, akit eltalálunk, az kiesik a játékból.

– Azért egy nagyon komoly fejlődés, hogy a kezdeti íj és nyíl használata eljutott egy etnográfiailag elképesztő megjelenésig, hogy csak a külsőségeket hozzam szóba.

– Már a második évben indiánokként indultunk táborozni, persze ekkor még egyszerűbb elképzelésekkel. A Winnetou- és a Cooper-könyvek adták az alapot, de már a harmadik évben bementünk a Néprajzi Múzeumba, gyűjteni motívumokat, tanulmányozni az öltözeteket.

– Kivülről úgy néz ki, mintha ez egy igényes hobbi lenne, de nekem az a sejtésem, hogy ez mélyebb és több annál.

– Ezekben az években már töprengtünk, mikor egymásra néztünk indián mi-voltunkban, itt Pesten, hogy mit is csinálunk? Nem volt ebben olyanfajta tudatosság, mint amit valaki esetleg feltételez. Valahogy úgy volt ez, mint a dalokkal. Azok is úgy indultak, hogy már régen megvolt egy csomó, mikor a Bereményi Gézával egymásra néztünk, hogy mit is kezdjünk ezzel. Hiszen ezek már dalok...

– Attól nem tartottatok, hogy a hatalom gyanakvását is kiváltjátok? A második világháború után volt egy indiántábor-szerveződés, amit aztán betiltottak, mert attól tartottak, hogy az a cserkészmozgalomnak egy ilyen bújtatott továbbélése lehet.

– Egy idő után éreztük, hogy ez a játék egyre komolyabb, el kell gondolkodnunk, hogy akkor most mi indiánok vagyunk, s ez mit jelent. Felvetődött, hogy

tulajdonképpen elbújunk a társadalom elől, vagy infantilisak vagyunk, szóval mi is az, amit teszünk. Végülis, a mai napig nagy bölcsen úgy döntöttünk, hogy ezt nem határozzuk meg, mert bármelyik meghatározást veszem elő, mindegyik a maga módján helytáll, de egyáltalán nem végérvényesen döntő.

– A kezdeti kisebb baráti körből az évek során egyre nagyobb csapata, vagy mondjuk népe lett ennek az indián játéknak. Úgy tudom, nem szerveztek soha, viszont sokan jelentkeznek az ország távoli helyeiről is, és a legkülönbözőbb társadalmi csoportokból.

– Elméletileg bárki jöhet ebbe a táborba, nincs kizáró ok, aki hajlandó azt a korabeli életet élni. Elsőként kell említenem a ruhát, mert nincs indiánbolt Magyarországon. Mindenki maga készíti el a felszerelését. Ha valakinek mindez megvan, akkor sem lehet csak úgy beállítani, miután bizonyos szabályok szerint játszunk. Feltétlenül kell, hogy előtte megismerjen valakit a csoportból, mert enélkül azt sem tudja, hol fog aludni. Azt mindenképpen le kell szögezni, hogy ez nem egy hobbitábor, ahová egypár unatkozó ember lemegy, sátrakat csinál, és akkor indiánnak képzelet magát. Ennyi is lehetne, de ennél sokkal több. Amit a tábor képe mutat, amögött nem egy elhülyült entellektüelek erdőbeli szórakozása van, hanem a vonzódás azokhoz a tiszta értékekhez, amik a mostani civilizációtól kicsit távolabb, de megvalósíthatóak.

– Van tehát egy közös alap, világnézet, értékrend, de nyilván sokféle mentális típus emberekből áll az indián tábor.

– Biztos, hogy mindenkinek van egy területe, amiért vonzódik. Az egyiket a néprajz érdekli, a másikat a tényleg érintetlen természet, mert olyan helyen játszunk, ahol a lehetőségek szerint fehér embernek nyoma sincs. Van, aki a mesék, a dalok nagy tudója, van, aki kézügyessége révén a tárgyak elkészítésében előljáró, megint más a szertartásokkal foglalkozik inkább. Itthon elég sűrűn találkozunk, ennek gyakorlati oka van, tudniillik a ruhákat, mokaszinokat meg kell varrni, díszeket, fegyvereket elkészíteni, s ezeket mindenki maga csinálja.

– Engem a játékon, a látványon, a dalokon kívül lenyűgöz, ahogyan beszéltek. Magyarul, de nem ahogy Pesten vagy bárhol Magyarországon, hanem nagyon is „indián” nyelven, ami egyáltalán nem hat mesterkéltnek vagy színészi játéknak, hanem éppen ellenkezőleg: természetesnek, hitelesnek. Mi a titka ennek?

– Ha nem lenne titka, nem lenne ilyen nagyszerű ez a játék. A titkok egyikehez tartozik, hogy bár az indiánok között a legkülönbözőbb foglalkozásúak vannak – orvos, tengerész, esztergályos, könyvtáros, kőműves, geodéta, falusi gazdálkodó, mérnök, alpinista, tanár –, ugyanazzal a hangsúllyal, ugyanazon a módon beszélnek. Valószínűleg az a helyzet sugallja, hogy ott hideg szél süvölt, hogy a tüzet nem valami kellékes rakja meg, és egy életformában szólal meg az ember. Mi ott tökéletesen indián módra élünk, a mokaszintól a fejünk búbjáig. Fekete hajunk copfokban, gyöngyös bőrruháink meghatároznak, ahogy átöltözik az ember a játék kezdetén. És azt hiszem, amikor az indián falvak állnak ott a rengetegben, egy civil érezné magát kényelmetlenül, ha ott átmenne.

– Egyfajta időutazás is, hiszen ragaszkodtok egy múltbeli időszávhhoz, amiben játszódik az egyébként mindig rögtönzött történet. Ahhoz például, hogy egy já-

tékpuska bekerülhessen – akár fehérektől elvett zsákmányként –, meg kell felelnie a korszaknak.

– Miután a mi játékunk szerint az 1850-től 1870-ig tartó időket éljük, nem használunk semmiféle, későbbi korból való eszközt. Tehát nincs se rádió, se zseblámpa, se óra, s voltaképpen a tüzet is úgy kellene gyújtani, ahogy akkor, de persze tökéletesek nem lehetünk.

– Minden évben a táborozás része a hadiösvényre lépés. Komoly küzdelmek zajlanak. És ugye, ellentétben az indiánfilmek forgató stábjaival, itt nincs felvéltelvezető, aki leállíthatná a harcot, ha sebesülés van. Nem veszélyes ez?

– Talán megütközést kelt első hallásra, hogy a fegyverek bizonyos értelemben lőnek, tehát egy találat esetén a másik embert a játékból ki lehet iktatni. De biztosíthatok mindenkit, hogy ugyan a nyílveszők szépen repülnek és találnak, de egy nagy védőgumó van az elejükön, és még sérülés sem történt az évtizedek alatt. A harcot ugyanakkor nem imitáljuk, hanem megvívjuk, akár tömeges támadás, akár egyenkénti küzdelem esetén, a szabályok szerint. Egymástól több kilométerre több indiánfalu van, és ezek harcolnak egymás ellen. Ebben a játékban szimbolikusan meg lehet halni. Az, aki kiesik a hadijátékból, az nemcsak egy időre kívül marad a játékon, hanem az a személy, akit játszott, az is megszűnik, tehát a neve is. Ekkor egy nap múlva újra bekapcsolódhat a játékba, de addig ki kell vonulnia, s mint szellem létezik, beül egy sátor mélyére vagy elmegy a tereletről, de ez többé-kevésbé megvalósíthatatlan. Többnyire úgy oldódik meg, hogy ez az ember nem mutatkozik sehol, ahol a többiek játszanak. Mikor visszajön, újra névtelen ember, valamilyen módon kivereszkiz magának egy új nevet. A személyiségevel előbb-utóbb szerez, s mindenki igyekszik, hogy hasonlítson a régi nevére, hisz nem véletlen, hogy kit hogy neveznek.

– Hogyan alakul egy-egy küzdelem? Hasonlóan, mint a különböző hagyományörzőké, akik történelmi ismereteik alapján rekonstruálnak csatákat, mint például Amerikában a Little Big Horn-i összecsapást Sitting Bull főnök és Custer tábornok csapatai között?

– Nem. A mi történetünk lényegében ott szüli önmagát. Aszerint alakul, hogy melyik törzs mit dönt, ki mit gondol s merre indul el, kik ellen és hányan, és miféle bonyodalom származik ebből. És mindeközben a táborok élnek a maguk életét, meseiket, dalaikat, versenyeiket, amik már önmagukban is színesek. De az összterületen maga a hadi helyzet bonyolítja a játékot, s ez teszi izgalmassá. Például nem azért van őr, hogy egy ilyen funkció is legyen, hanem az őr igenis figyel a környező hegygerinceket, és nem a tűz mellett ül, hanem kint lapul az erdőben, és nem váltják kétóránként... tehát az őrségnek is igazi funkciója van, nem ez a mostani balti tábori őrség, hogy a kapunál, egy kisasztalnál két pajtás búslakodik...

– Van mód arra, hogy mások is bekapcsolódjanak az indián játékba, befogadjak jelentkezőket?

– Bennem van egy személyes vágy, hogy ezt továbbadjam, hiszen ez egy olyan kedves kincs, amit valószínűleg sokan szeretnének. Ez nem egy gyerekes játék, itt indiánok járnak a síkságon, ők állnak a sziklacsúcson, ők nem dideregnek éjjel, mikor telihold van.

Nem a mi titkunk ez a játék... csak azért zárt valamennyire, mert hozzá nem értőt nem szívesen engednék be. Nagyon sokat kell tudni az indiánokról, itt egy civil ember percek alatt nagyon rosszul érezné magát, hiszen nem tudja, mi történik, miért áll úgy egy lándzsa, egy toll, miért olyan színű egy arc – ezeknek mind jelentése van –, miért énekelnek egy dalt. Arra nem vállalkozhat a játék, hogy ott kiképezzünk, ami pedig egy kedves dolog lenne. Itt persze nem arról van szó, hogy föltollazott gyerekek rohangálnak az erdőben, nincs harci rikoltó főnök, aki parancsot ad, rajvonalba fejlődttet és vigyázzba álltat. Az indián életben mindenki a saját, szabad akarata szerint cselekszik, és egyedül a törzs ősi törvényeinek veti alá magát.

Mindazonáltal nagyon szeretnénk, ha jönnének emberek, de tömeges érkezést nem tud a játék elviselni. Végülis egy új embert mindenki finoman tanítgat, bevezetjük a játékba, de nagyobb csoportot a terület sem bírna el.

– Minden évben két hét a tábor. Az esztendő többi napjain hogyan élitek meg az indiánságot, bele lehet illeszteni valamennyit a mindennapi életbe? Másként nézitek a világ dolgait?

– A játék utáni időben közvetlenül nagyon érvényesül a hatása. Akkor egy indián a lelke mélyén, aki ott megy a fővárosi utcákon, azokkal a tiszta képekkel belül. A játéknak ez az egyik legnagyobb titka, hogy az ember teljesértékűséget él át. Minden erény és gyaroltság, bátorság és félelem, a fizikai megpróbáltatásokhoz való viszony egyértelműen megmutatkozik. Az erdőben nincs mód palástolni, titkolni, elrejtteni vagy hazudni. Ott aki gyáva, az hamar kiderül, vagy ha bátor, önfeláldozó, ki hajlandó segíteni a többiekben, vagy nem hajlandó... Nincs mód a hazugságra, nem azért, mert tilos. Azok az emberek, akik az indiánhoz vonzódnak, alapjában véve vonzódnak az erényekhez. Ilyen értelemben működik itthon is, a civil életben, akár én énekesként, akár ő kőművesként, azokban a szituációkban, amiket megélünk az életünkben.

Azt hiszem, bizonyos értelemben belecseng, talán nem is ilyen profán módon, hogy hiszen én indián vagyok, én ezt nem teszem – egyszerűen nem teszem. Nem érintek olyan tollat, olyan papírt, amihez nincs közöm. Vagy, mint ahogy a régi főnök nem írta alá azt a szerződést, amiről tudta, hogy nem jó a népnek.

– Megfigyeltem az évek során, hogy bár sosem zárkóztál el attól – ha kérdezték –, hogy beszélj az indiánról, de egyébként csak egy dalodban van egy pár sor, amiről elterjedt, hogy rejtélyes, indián nyelvű üzenet.

– Vacsista jatapi... igen, rövid indián mondatok, jelentésük is van, nem sok. „Főnök, főnök, varázsló, varázsló, puska, puska, nem tréfából mondom...” Ezeket éneklek. Játék volt a részünkről, hogy a Gézával, hogy ezt beleírtuk.

– Ő is indián?

– Jó fehér embert játszott, de fehér embernek nem hálás feladat ez. Lakhat ugyan tipiben, indiánstátorban, de az mégiscsak kényszerű megoldás. Azonkívül a fegyverének puskának kell lennie. Ez viszont gyakorlatilag megoldhatatlan. Hogy ki is lőjön, meg veszélytelen is legyen. Ennek ellenére vissza-visszatérő terv, hogy egyszer csak megjelenik egy csapat kék katona, akikkel megvívjuk a harcot.

Szerényi Gábor

Utószó. A beszélgetés 1989-ben zajlott, eredetileg egy korabeli, fiatal korosztálynak szóló lapba készülő riport részeként. Terjedelme miatt nem fért be az újságba. Ez már a rendszerváltás utáni új idők hajnala volt, miközben a korábbi politikai erők igyekeztek átmenteni befolyásukat, igen szembetűnően a sajtó világában. Cseh Tamás egyértelműen a korábbi ellenzék, a hazafias kiállás minden vitán felüli, emblematikus alakja volt. Így látványosan igyekeztek az ő népszerűségét kihasználni, mintegy reprezentálni az új, immár pluralista társadalmi rend szabadságát. Ugyanakkor – bár ebben az interjúban nem került szóba – utóbb kiderült, hogy a korábbi hatalom nagyonis gyanakvóan figyelte az „egyszerű játéknál” sokkal többről szóló indián táborokat. Besúgókat küldtek a játszóknak, jelentéseket írtak, megfigyelték őket, levelezéseiket – különösen az Egyesült Államok indián szervezeteivel, állampolgáraival folytatott üzenetváltásokat – titkosszolgálati módszerekkel ellenőrizték. Sok évvel később Cseh Tamás mesélte nekem, hogy megnézte a listát, kik voltak a beszervezettek. Nagyon bántotta a dolog, mert olyan emberben is csalódnia kellett, akit nagyon a barátságába fogadott. „Bár ne néztem volna meg” – sóhajtott. Ennek a hatalom általi rontásnak a történetét Bereményi Géza az *Apacsok* című színműben megírta, amit a Radnóti Színház mutatott be 2009-ben, néhány hónappal Cseh Tamás halála előtt.



Szerényi Gábor grafikája